

WERNER SOMBART: *Die drei Nationalökonomien* (Cele trei economii politice). München. Duncker & Humblot. 1930, in 8°, XII, 352 p.; — *Nationalökonomie und Soziologie* (Economie politică și sociologie). (Kieler Vorträge, 33). Jena. Gustav Fischer. 1930, in 8° mare. 15 p.

Extras din Anton Golopenția, *Opere complete, vol. I. Sociologie*.
București: Editura Enciclopedică, 2002

Vezi, la sfârșitul documentului, adnotarea din același volum,
semnată de Sanda Golopenția.

Lucrarea nouă a lui Werner Sombart, celebrul profesor de economie politică al Universității din Berlin, membru de onoare al Institutului Social Român, reprezintă unul din evenimentele publicistice ale anului 1930. Autorul ei deține în viața științifică a vremii un loc așa de proeminent, încât nu numai discipolii săi îl copleșesc de admirație, ci chiar și adversarii săi țin uneori în polemica lor cuvinte de recunoaștere. Găsim, de pildă, într-un studiu recent (*Das Wirtschaftssystem des Kapitalismus. Eine Auseinandersetzung mit Werner Sombart*, „Schmollers Jahrbuch“, 54, 3) al lui Waldemar Mitscherlich — susținător, alături de Othmar Spann, al universalismului în economia politică, deci deținător al unei poziții străine de cea a lui Sombart — una dintre cele mai captivante prezentări ale personalității sale.

Sombart e cercetătorul cu sensibilitatea ascuțită, capabil de a găsi semnificație oricărui lucru, oricărei întâmplări. Dornic de a fi totdeauna printre cei tineri în gândire, nu s-a închis nici unui curent nou; marile discuții l-au avut și-l găsesc totdeauna părtaș activ. A luptat astfel, împreună cu Windelband, Rickert și Max Weber, pentru excluderea judecăților de valoare din științe; a susținut, alături de același Max Weber, importanța covârșitoare a unor anumite aspecte ale atitudinii religioase pentru apariția formei capitaliste a economiei; nu s-a închis influenței lui Nietzsche, mânuind, ca și Max Scheler, ideea resentimentului; iar azi e printre apărătorii cei mai însemnați ai autonomiei cerute pentru științele spiritului, încă de către Dilthey. Se mai adaugă tuturor acestor însușiri o strălucită mânuire a cuvântului; paginile sale pline de vervă captivează și oferă surprize, rămânând totuși de o latină claritate.

Volumul *Die drei Nationalökonomien* reprezintă, după însăși afirmația autorului, „catalogul operei vieții sale“ sau, după expresiunea fericită a unui critic

(Dr. Kurt Singer, *Ueber Wesen und Stand der Nationalökonomie*, „Schmollers Jahrbuch“, 54, 2): „comentariile numeroaselor campanii istorico-teoretice ale tinereții și maturității sale“. Descoperim într-însul linia ce unește primele afirmații ale începătorului cu poziția de azi a veteranului. Întâlnim în acest volum formulările și atitudinile prin care Sombart a contribuit la trecerea economiei politice germane peste punctul mort la care ajunsese, acum câteva decenii, prin încremenirea refractară a școlilor rivale ale economiei politice teoretice și istorice. Regăsim apoi ultimele ecouri ale luptei pentru liberarea de judecăți de valoare a științei economiei. Și, în sfârșit, întâlnim într-însul o aplicare consecventă a tezelor lui Dilthey și ale urmașilor săi la economia politică, împreună cu prețioase considerații asupra mijloacelor de cunoaștere ale științelor spiritului. *Die drei Nationalökonomien* va rămâne astfel, nu numai dintr-un singur punct de vedere, o lucrare fundamentală.

Faptul acesta este vădit și prin numărul impresionant de studii și recenzii consacrate acestei lucrări în scurtul interval trecut de la apariție. Șirul considerațiilor și precizărilor determinate de ea sporește în fiecare zi.

Vom încerca să fixăm întâi firele conducătoare ce unesc marile articulații ale scrierii lui Sombart, fideli și fără a expune eventuale nedumeriri, înfățișând apoi esențialul criticilor ce i-au fost și îi pot fi aduse.

Broșura *Nationalökonomie und Soziologie*, cuprinzând o situație a economiei politice prezentate în volumul *Die drei Nationalökonomien* față de sociologie, e firesc să fie alăturată lucrării care ne preocupă.

*

Sombart pornește de la câteva observații concernând starea actuală a economiei politice (traducem denumirea de „Nationalökonomie“ — aleasă de autorul nostru ca fiind mai răspândită și mai puțin încărcată, în absurditatea ei, de prezumții metodologice — prin cea de „economie politică“, înzestrată la noi cu aceleași însușiri). Înfațișează astfel, pe lângă impreciziunea denumirilor cu care e desemnată, incertitudinea ce domnește atât în privința obiectului, cât și a mijloacelor ei de cunoaștere. Neajunsuri proprii în parte, întrucât derivă din confuziuni și obscurități de ordin lingvistic, numai economiei politice germane.

Reținem doar caracterizarea obiectului economiei politice ca ceva determinat material și nu formal: acțiuni cu un anume conținut, iar nu acțiuni săvârșite într-un mod oarecare; definirea ei, în concordanță cu bunul simț comun, drept știința despre „Wirtschaft“ (în românește „economie“, cu multă aproximație): „activitatea umană care urmărește obținerea (producerea, circulația și utilizarea) de bunuri materiale“ (p. 6).

Asupra modului de tratare a acestui obiect al economiei politice domnește o imprecizie indescritibilă. O serie de opuneri, mai mult sau mai puțin bine

delimitate — metafizică/ știință pozitivă; știință normativă/ explicativă; știință teoretică/ istorică (pe care Sombart o declară stupidă); știință deductivă/ inductivă; știință exactă/ realistă; știință universalistă/ individualistă; știință intuitivă/ rațională; economie/ sociologie; economie politică cosmologică/ economie politică noologică — își dispută prioritatea pentru definirea lui, fiind invocate uneori chiar mai multe în mod simultan, deși se găsesc de cele mai deseori pe planuri cu totul diferite. Mai intervin determinări întemeiate pe criteriile cele mai disparate și de cele mai multe ori prea puțin circumscrise: economie politică creștină, catolică burgheză, socialistă, liber-schimbistă, clasică, romantică, a epigonilor etc.

În acest haos, Sombart își propune să introducă lumină pe o cale nouă (transcriem pasajul-program pentru importanța și limpeziciunea sa), „... printr-un procedeu, care trebuie să producă mirarea prin faptul că nu a fost încă utilizat demult în știința noastră. Încerc să reduc diversele concepții care s-au prezentat până acum în economia politică, la ultimele lor *temeiuri epistemologice*. Astfel surprindem nu numai esențialitatea lor, din care se deduc de la sine toate celelalte detalii ale doctrinelor de economie politică, ci dobândim și posibilitatea de a proiecta, așa-zicând, pe același plan, multele opinii și feluri de a vedea, făcându-le printr-aceasta comparabile între ele. Atitudini fundamentale față de obiectul nostru — activitatea economică a omului — există, ca și față de toate celelalte componente ale culturii, trei și numai trei: cea metafizică, cea a științelor naturii și cea a științelor spiritului, care au dus și duc totdeauna la trei întruchipări ale economiei politice: cea normativă («richtende Nationalökonomie»), cea descriptivă («ordnende N.») și cea noologică («verstehende N.»), cum vreau să le numesc. Încerc..., să înfățișez esența acestor trei direcții după criterii obiective și prin reprezentanții lor cei mai însemnați... Trebuie să anticipez că cele trei forme ale gândirii economice nu se găsesc mai niciodată exprimate net în sistemele luate în parte. Sistemele pure, ... trec printre excepții. Un sistem pur al economiei politice normative, ..., e cel al *Sf. Toma*, al economiei politice descriptive cel al lui *Pareto*, al economiei politice noologice *al meu*. Regula e amestecul de poziții fundamentale deosebite... Dar aceasta este de puțină însemnătate pentru felul meu de a privi și pentru împlinirea temei pe care și-o pune această carte. Căci eu nu vreau să scriu o istorie a doctrinelor, chiar dacă scrierea de față ține seamă de toate vederile însemnate exprimate până acum asupra obiectului nostru. Aceasta nu se întâmplă din interes istoric, ci din intenții exclusiv metodologice“ (p. 19–20).

Economia politică normativă (nu găsim un termen mai potrivit pentru traducerea adjectivului „richtend“, care înseamnă judecată cu nuanța de prețuire, deși Sombart are obiecții împotriva identificării cu „normativ“) se ocupă nu de ceea ce este, ci de ceea ce ar trebui să fie. Ca atare reprezintă opusul unei discipline explicative, neputând fi socotită totuși drept practică ori teleologică. Reprezentanții

ei cred că pot cunoaște legile eterne ce domină lumea morală și care trebuie să alcătuiască totdeodată îndreptarul omului activ pe tărâmul economiei. Scopul lor suprem e descoperirea „economiei juste“, conforme adică și adecvate sensului lumii. Pentru ei, „Valorile sunt accesibile cunoașterii. Aceasta însă are o îndoită misiune: trebuie să dezvăluie valorile absolute și întruchiparea economiei care le corespunde și trebuie să judece apoi realitatea după acest just-valoros, stabilind devierea realității de la ideal“ (p. 23).

În cadrele acestei economii politice normative pot fi deosebite trei grupe de sisteme: cele ale scolasticilor, cele ale armoniștilor și cele ale raționaliștilor, care se deosebesc atât prin modul cum concep dreptul natural, cât și după viziunea de univers după care se orientează, fiind teiști, respectiv deiști și panteiști.

Scolasticii, teoreticienii Renașterii ca și continuatorii lor moderni (A. Müller, Villeneuve-Bargemont, Ch. Périn, Ratzinger, prin multe afirmații ale sale și Oth. Spann) urmează tradiția aristotelică, prezentând economia politică în cadrul unei filozofii. Ea e mijloc, ca scop în sine (cremastică) e condamnabilă; ceea ce interesează e studiat sub unghiul lui „quod Deo placere potest“, se caută justul preț, moneda justă, creditul just. Universalismul medieval raportează economia politică la Dumnezeu, iar acțiunea individuală la „Corpus Christianorum“, conceput ca o diviziune socială a muncii pe stări și profesii după asemănarea paulinului „Corpus mysticum“ al Bisericii. Pentru armoniștii veacului al XVIII-lea, făcătorul lumii s-a pierdut oarecum în dosul creației sale, care își deapănă istoria potrivit legilor ei. Dreptul natural, normă transcendentă la antici și medievali, devine cauzalitate imanentă. Omul, în vederea fericirii căruia sunt întocmite toate, o respectă de dragul propriei sale bune stări. În economia politică, acest antropocentrism optimist, încetățenit prin Descartes, Newton și Rousseau, se traduce prin doctrina „ordinii naturale“. Dar determinările deosebite ale acestei „constituții fizice“, măsură ideală a oricărei forme economice, au dat naștere celor mai felurite sisteme: fiziocratismului, liberalismului clasic, hedonismului lui Gossen, socialismului și unor teze ale lui Dühring și Oppenheimer. În sfârșit, cu raționalismul social (Kant, Fichte, Ahrens, von Thünen, Proudhon, Rodbertus), directivele acțiunii economice nu mai sunt deduse nici din voința divinității, nici din legile naturii, ci simplu, din legile rațiunii.

În toată străduința economiștilor normativi de a pătrunde în lumea idealului, găsind forma justă a economiei, în raport cu care să poată fi apreciată întruchiparea ei actuală, prin formulare de judecăți de valoare, întâlnim foarte rar conștiința temerității cuprinse în pretenția de a putea determina pe cale științifică justetea sau falsitatea unor acțiuni. Îndreptățirea acestei întreprinderi trebuie căutată de obicei la filozofii vremii. Se utilizează patru argumente: unul logic, întemeiat pe confuzia între judecățile de valoare ale teoreticianului și condiționarea prin valorificări a actelor subiecților vieții economice (Schmoller, G. Cohn); altul, de natură

epistemologică, invocând fundarea apriorică a activității umane (Kant); în sfârșit, un al treilea, de natură ontologică, socotind idealul inclus realului ca formă potențială, afirmă că binele e numai o formă a adevărului (Scolastica); iar ultimul, pragmatist, identificând idealul cu tendințele constante ale vieții economice sau cu tradiția adevărată prin inveterată respectare. Modul cum se poate ajunge la cunoașterea economiei „juste“ n-a fost însă deloc determinat. Vedem că pe cale experimentală nu; existența empirică nu poate constitui temeiul necesității ideale. Construirea inductivă de către pragmatisti și armoniști a economiei „juste“, pornind de la tendințe constante sau generalizări asupra unei pretinse adevărate naturi a omului, e deci neîndreptățită. Dar evidența intuitivă poate duce oare la descoperirea acestei economii, dând certitudinea necesității unei anumite înfățișări a vieții economice și eliminând posibilitatea oricărei alteia? Ar trebui să putem cunoaște din obiect în mod univoc idealul ca să se poată atribui argumentului ontologic această evidență. Dar forma potențială, deși cuprinde gradul maxim al însușirilor unui obiect, nu e totuși eticește valoroasă. Numai apărată epistemologic, utilizarea judecăților de valoare în economia politică e irefutabilă, dar formalismul kantian face imposibilă determinarea univocă a economiei „juste“. În ultimă instanță ea nu poate fi atinsă decât printr-o cunoaștere care o depășește pe cea științifică, afirmând realitatea unei lumi transcendente accesibile ei. Orice judecată de valoare asupra unor fenomene economice presupune ideea unei orânduiri juste a vieții economice, o economie „justă“, care însă nu poate fi determinată decât prin raportarea la un scop suprem, situat în afara economiei. Sistemele de economie politică normativă deschid toate perspectiva unui ideal social, ajung adică la un sistem de scopuri transcendente imperative și fondate metafizic. „Reprezentanții economiei politice normative credeau că fac știință făcând metafizică. Căutau economia justă și au găsit-o pe cea mai bună“ (p. 82). Vrând să demonstreze valori, care sunt relative totdeauna, dată fiind înrădăcinarea lor într-o individualitate, economia politică normativă târăște lanțurile unor prejudecăți scolastico-raționaliste și se face vinovată de confuziunea reprobabilă a două căi de cunoaștere deosebite.

A doua *economie politică*, cea *descriptivă* (traducem „ordnend“ prin „descriptiv“, care redă mai bine sensul cuvântului german decât corespondentul român „clasificatoriu“) este știință și, ca atare, o formă particulară a științei moderne. Din veacul al XIII-lea, de când aceasta din urmă a început să apară în urma unui proces de secularizare a voințelor și a valorilor, caracterele ei distinctive au fost totdeauna: cercetarea distantă și orientată spre subjugarea naturii, împreună cu pretenția la valoare universală și afirmarea transmisibilității generale a cunoștințelor ei. Nota dezvoltării în acest sens o dăduseră științele naturii anorganice, în special fizica, desdumnezeind universul prin extirparea concepțiilor ce-l însuflețeau sau pătrundeau de valoare. La urmă au ajuns eliminate chiar și conceptele ce dădeau oarecum loc unor interpretări metafizice: cauză, forță,

substanță. Știința poate subzista cercetând numai procese și stări, fără a le mai raporta la ceva, clasificând și ordonând fenomene elementarizate, prin reducerea la fapte fundamentale simple (atomi, de pildă), făcute măsurabile și comparabile prin transformarea calitativului în cantitativ, aplicând câteva principii organizatoare pur formale și exclusiv nominaliste: conceptele generale, între care mai ales cele de structură și de lege. Cercetătorii vor să dea numai sistematizări lipsite de contradicții interne, care să nu fie dezmințite, cu o oarecare aproximație, de fenomene.

În cadrul acestei orientări apare pe la mijlocul veacului al XVIII-lea, ca știință independentă, economia politică descriptivă, sugrumând prevestirile de economie politică noologică, ce se găseau alături de vestigii normative în începutul de tratare sistematică a vieții economice realizat de mercantiliști. E poziția „clasică“ a marilor economiști „teoretici“, cărora le sunt comune, pe deasupra tuturor deosebirilor: dorința de a face știință propriu-zisă, credința că metodele științelor naturii pot fi aplicate „tale quale“ în cercetarea fenomenelor spirituale, îndeosebi economice, și în sfârșit convingerea că economia politică trebuie să năzuiască la stabilirea unui număr de legi suficient pentru a le putea subsuma orice fapt al vieții economice. Fundarea ei metodologică o găsim la John Stuart Mill, Cairnes și Menger. Divergențele încep la determinarea faptelor elementare măsurabile cu care operează explicația științifică în economie. Subiectivismul asociaționist mână instinctele fundamentale ale năzuinței spre bogăție și pe cel malthusian de reproducere sau computarea utilității finale, din a căror acțiune, proiectată în viața economică, s-ar deduce mecanismul acesteia din urmă. Obiectivismul găsea aceste fapte elementare în afara sufletului omenesc: cantitatea de bani (Fiziocrații), cantitatea de muncă încorporată bunurilor (Ricardo, Rodbertus, Marx). Odată fenomenele economice descompuse în atomii și electronii lor, se procedează la recompunerea rațională și sistematică a vieții economice prin clasificarea lor. Principiile ordonatoare sunt iarăși cele ale științelor naturii, conceptul de substanță, „valoarea“, depășit în construcțiile consecvente ale economiei descriptive, cel de „sistem“ (fiziocratul „circuit de la vie économique“, „echilibrul“ lui Pareto, interdependența lui Schumpeter), grupul de indivizi care permite exprimarea prin formule, în raport cu aceștia, a schimbărilor produse în urma intervenției anumitor forțe externe, iar ca principiu organizator suprem conceptul de lege, definit încă uneori așa cum o făcea Mill (ierarhia: legi empirice-exacte), alături însă după asemănarea științelor moderne ale naturii (Pareto, Schumpeter), nu ca exprimarea unui raport cauzal, ci doar ca formularea ipotetică a unui raport funcțional dintre mai multe mărimi. Funcționaliștilor ca atare nu li se poate nega meritul de a duce până la ultima consecință aplicarea metodei științelor naturii la cunoașterea vieții economice. În acest caz poate fi determinată mai bine valoarea de cunoaștere a economiei politice descriptive: extensiv, raza de fenomene acce-

sibile ei nu întrece reductibilul la cantitativ, intensiv, stratul de existență pe care îl pătrunde e exclusiv acel al aparenței sensibile, esența lucrurilor îi rămâne străină.

Prezentarea *economiei politice noologice* alcătuiește partea cea mai interesantă a scrierii prin faptul că este prima cercetare teoretică și metodologică de ansamblu în acest domeniu și mai ales pentru că reprezintă atitudinea lui Sombart. Originile acestei economii s-ar găsi în prea mică măsură la criticii fiziocraților și clasicilor, „economii eterodocși”: ei deplâneau lipsa unor preocupări etice, politice și naționaliste mai accentuate, însă metodologic Liszt, împreună cu întreaga școală istorică, sunt tocmai pe poziția economiei descriptive, socotind drept ținta cercetărilor lor tot găsirea de legi, dintr-un material de observație ce e drept mult mai bogat. Ele trebuie căutate mai ales în istoria disciplinei așa-numite a științelor spiritului. Le găsim în rezistența opusă dominației atitudinii matematico-naturaliste încă de Vico, apoi de filologii și teologii de la începutul veacului trecut, care elaboraseră tehnica specială de cunoaștere a „Verstehen“-ului (hermeneutica), moșteniți câteva decenii mai târziu de către Droysen, care susține aplicabilitatea exclusivă a acestui mod de cunoaștere în domeniul științelor privitoare la viața spirituală a omului, pe care apoi Dilthey le fundează, opunându-le cu succes științelor naturii. Însă economia politică noologică n-are nimic comun cu trei direcții particulare în considerarea științelor spiritului: psihologismul, de care nu scapă însuși Dilthey, istorismul școlii lui Windelband și teleologismul lui Stammler.

Care e locul economiei politice noologice pe globul intelectual? Socotind economia drept activitatea umană ce urmărește obținerea de bunuri materiale, putem afirma că e *empirică*, prin urmare știință și nu metafizică sau filozofie, iar ca știință e materială și nu formală. Cum însă „economia“, fragmentul de realitate de care se ocupă, aparține culturii și e un aspect al societății, e știință *culturală și socială*.

Dar pentru a putea socoti economia politică drept o disciplină deosebită, drept o unitate spirituală autonomă, trebuie să se dovedească nu numai că are un obiect determinat, ci și că e în stare să organizeze cunoștințele asupra lui într-un sistem bine încheșat. Aplicându-se unor cunoștințe asupra culturii, acest sistem nu va fi determinat de cerințele formale ale cunoașterii, cum se întâmplă la Kant, care se preocupă numai de cunoașterea naturii, ci de cerințele obiectului. Cum doar L. von Stein și-a pus problema formării sistemului în economia politică, fără a reuși însă să o limpezească, ideile cu ajutorul cărora economia politică poate fi organizată ca știință mai rămân încă a fi găsite. Oricât am cerceta, nu descoperim decât trei feluri de atari idei. 1. *Ideea fundamentală* care surprinde un fapt primar al culturii, în cazul nostru ideea de *conomie*, ce include faptul că viața umană se scurge grea, în bună parte, de luptă cu natura și de pendulare între nevoie și satisfacere. În conținutul acestei idei de „conomie“ găsim trei elemente: spiritul subiectiv sau mobilurile care îl determină pe omul ce desfășoară o activitate eco-

nomică, organizarea, condiționată de natura socială a acestei activități, și tehnica, adică mijloacele pentru stăpânirea naturii (ca atare tehnica, metodă, nu poate fi opusă economiei, unul dintre domeniile culturii). 2. *Ideea structurală* care să surprindă particularul, istoricitatea unei economii oarecare, deci a unui fragment de cultură ce întrunește condițiile abstracte cerute de ideea fundamentală a economiei politice. Drept atare putem socoti ideea de *sistem economic*, care exprimă faptul unei anume economii dominate de anume mobiluri și având o organizare și o tehnică proprii. 3. *Ideile ajutătoare* („Arbeitsideen“) în sfârșit, care servesc la ordonarea cunoștințelor economice circumscrise de ideea fundamentală și de cea structurală. Ca atare, avem, pentru gruparea fenomenelor în timp, opozițiile static/ dinamic, actual/ potențial, pentru cea în spațiu pe cele de organism/ mecanism, comunitate/ societate, economie schimbistă amorfă și economie națională organică (aceasta din urmă fiind improprie, ca având termenii condiționați de existența unei anume economii, ceea ce face să fie chiar fapt economic iar nu idee potrivită organizării lor) și în sfârșit opoziția [între] valoare determinată prin utilitate și valoare determinată prin munca depusă.

Ceea ce distinge epistemologic economia politică noologică e că utilizează modul de cunoaștere al științelor spiritului: înțelegerea („Verstehen“), spre deosebire de științele naturii, care n-au la dispoziție decât comprehensiunea („Begreifen“ în înțeles de „be-greifen, a pipăi un anume obiect“). Faptele fundamentale înțelegerii: că nu cunoaștem decât ce putem face și că orice nu poate fi pătruns decât de către similarul său, sunt demult cunoscute; formularea lor datează încă de la Vico, respectiv Empedocle. Dar modul actual de a o privi — cel al lui Droysen și al lui Dilthey — e determinat mai ales de atitudinea deținută de către reprezentanții intenselor preocupări hermeneutice trezite de Herder: filologii Ast, Fr. Aug. Wolf și Fr. Boeckh, Schleiermacher, W. v. Humboldt, Hegel, Schopenhauer. Ca atare înțelegerea n-are nimic comun cu behaviorismul, simplă clasare de comportări, dar nici cu intuiția pură și simplă, pentru că cuprinde și formulare categorială care face posibilă transmisibilitatea. Fenomenele naturii ascund totdeauna o taină: putem descrie și clasifica totdeauna modul de producere al unui fenomen oarecare al naturii anorganice și organice subumane, nu putem înțelege sensul producerii lui. În cazul fenomenelor culturale avem tocmai această înțelegere, căci subiectul cunoscător și obiectul cunoscut sunt identice, cel dintâi e așa-zicând înăuntrul celui de-al doilea și cunoaște dinăuntru în afară. Tocmai din cauza acestei imanente nu putem califica înțelegerea drept cunoștință metafizică, deși conduce la cunoașterea esenței lucrurilor. Numai în cazul cunoașterii obiectelor naturii transcenderea subiectului cunoscător e prezumția surprinderii esenței. Înțelegerea e metafizică abia când depășește cunoașterea spiritului subiectiv și obiectiv — adică a sensului imanent, cuprins în desfășurarea empirică a culturii — trecând la spiritul absolut spre a cuprinde sensul transcendent

al acesteia sau al umanității. Economia politică noologică e știință deci, ca și economia politică descriptivă, de care se deosebește numai prin modul ei de cunoaștere, și nu metafizică, cum e cea normativă.

Înțelegerea, care alcătuiește subiectul central al preocupărilor sale din ultimul timp, Sombart o socotește înfăptuită pe trei căi: prin înțelegerea sensului, a obiectivărilor și cea a sufletescului, așa cum o descriesese încă în 1928 la Congresul din Zürich al sociologilor germani, în comunicarea despre *Verstehen*. 1. Cea a sensului („Sinnverstehen“): actul de cunoaștere prin mijlocirea căruia surprindem intemporalul în fenomenele istorice (culturale) (p. 206), adică „ideile“ cu ajutorul cărora construim sistemul economiei politice, componentele potențiale ale sistemelor economice, înfățișările pe care le pot lua elementele „economiei“: spiritul subiectiv, organizarea, tehnica sau economia ea însăși și în sfârșit categoriile generale ale economiei politice. Toate determinările stabilite de înțelegerea sensului sunt de natură apriorică, neatârmate față de experiență. 2. Înțelegerea obiectivărilor spiritului constă din pătrunderea unei economii privite în toată temporalitatea și spațialitatea ei. Prin mijlocirea ei, înțelegerea istorică devine un apriori al economiei politice noologice. Dar prin aceasta cea din urmă nu se confundă cu istoria, e conexiune ideală de sens („Sinnzusammenhang“), nu conexiune de fapte („Wirkungszusammenhang“). Avem conexiuni de sens teleologice, unități realizate printr-un scop dominant (concern, cartel...), de stil, fragmente de spirit obiectiv cuprinzând conexiuni de sens teleologice diferite, orientate totuși unitar (sistemele economice: capitalismul) și prin interdependență, legătura care unește anume fenomene între care nu există nici o conexiune teleologică sau de stil. Înțelegerea obiectivărilor naște problema inserării oricărui fenomen în conexiunile de sens cărora le aparține: întâi în cele teleologice, apoi, dacă e posibil, în cele de stil sau, dacă nu, în cele de interdependență. Iar acestea se subsumează conexiunii de gradul cel mai înalt: sistemului de economie. 3. Înțelegerea sufletescului („Seelverstehen“) urmărește lămurirea causal-genetică a fenomenelor culturale ale unei înfățișări istoric-particulare a vieții economice, adică raportarea lor la anume motive tipice socotite drept rațiunea lor suficientă.

Studiind limitele înțelegerii nu trebuie să-i socotim închisă cunoașterea efectelor actelor voliționale, care depășesc motivele inițiale printr-o eterogonie a scopurilor: ele nu sunt voite, rămân însă inteligibile și nu trebuie s-o vedem mărginită nici de neputința subiectivă de a înțelege: conexiuni de sens obscure azi pot fi prea bine limpezite mâine. Trebuie să acceptăm însă că actele omenești lipsite de noimă (nebulie, idiosincrasie...) sunt de neînțeles neputând fi însumate nici unei conexiuni de sens. Ne găsim într-o situație similară din moment ce cultura ajunge în atingere cu natura. Iar limita superioară o constituie lumea valorilor; știința economiei politice noologice poate ști ce e „economia“, nu ce trebuie să fie.

Metodologic fundarea economiei politice noologice mai presupune cercetarea conceptelor cu care operează și studierea formei în care exprimă judecățile ce reprezintă rezultatul ultim al cercetărilor ei. Marii logicieni ai veacului trecut: Mill, Wund și Sigwart, fiind prinși în orbita gândirii naturaliste, chiar și când se ocupă de logica științelor spiritului, rămâne ca cel interesat să se orienteze singur.

În primul caz nu repartizarea conceptelor între științele naturii și cele ale spiritului pare a fi problema, ci modul deosebit în care se ajunge, în cadrul fiecăreia dintre ele, la formarea lor, cea ce atrage consecințe însemnate privitor la semnificația lor. În științele naturii conceptele rezultă dintr-un proces de abstracție prin care se elimină tot conținutul particular al unui fapt, atribuindu-se ca note doar însușirile constante, proprii tuturor exemplarelor similare. Tocmai dimpotrivă în științele spiritului: miezului spiritual, sesizat prin înțelegere, i se atribuie prin pozițiune particularitățile proprii lui. Se exprimă în acest din urmă caz esența, ceea ce nu se întâmplă în cazul conceptelor cu care operează științele naturii.

Clasificările obișnuite după sferă și conținut li se pot aplica și conceptelor noologice: le repartizăm astfel, după primul criteriu, în individuale și generice, cu forma intermediară a tipului, concept general concret, iar după al doilea în individuale și colective. Mai avem însă un criteriu, propriu numai conceptelor de care ne ocupăm, acela care opune conceptele ideale (tipul ideal al lui Max Weber), care accentuează esențialul, celor reale, care își surprind obiectul lor în înfățișarea lui empirică istorică. Ceea ce mai trebuie remarcat e că aceste concepte sunt posterioare sistemului de economie, ca atare fiecare dintre ele are valoare abia când e raportat la sistem. Concepte probate ale economiei politice nu sunt deci decât cele ce se referă la ideile ce compun sistemul economiei politice: adică la ideea fundamentală (concepte fundamentale de economie generală), la ideea particulară a sistemului economic (concepte fundamentale istorico-economice), ori la ideile ajutătoare (concepte ajutătoare).

În ceea ce privește modalitatea judecăților care îi alcătuiesc rezultatul ultim, trebuie pusă chestiunea, dacă economia politică noologică, deși respinge ca metafizic conceptul de lege al economiei politice normative, iar ca inadecvat intențiilor ei pe cel, mărginit la clasificarea elementelor superficiale, al economiei politice descriptive, nu poate ajunge cumva la afirmații cu caracter de necesitate. Acestea ar putea fi numai „les vérités de raison“ ale lui Leibniz, afirmații apriorice. În domeniul culturii, întâlnim înălțări necesare, cuprinse în sensul lucrurilor, a căror exprimare sub formă de judecată poate fi numită lege. Legile economice au toate acest caracter. Unele, precum legea fondurilor de salarii, a plusvalorii marxiste, a monopolurilor etc., se reduc la afirmații asupra raportului parte/ sumă, adică la conformități de sens necesar de natură matematică; altele: constatarea raportului dintre dezvoltarea capitalismului și sporirea proletariatului, declararea ca necesar a circuitului producere–transport–repartiție–consumație, fiind formularea în

cazuri particulare a raportului parte/ tot, adică a conformității esențiale, în sfârșit unele ca legea cererii și ofertei, legile prețului, legea indiferenței, a substituției, legile valorii limită explică raportul scop/ mijloc, adică exprimă o conformitate rațională ajungând la legi ficțiuni. Dar dacă nu se pot formula legi asupra desfășurării fenomenelor în univers, nu trebuie să-l vedem totuși cu totul pradă întâmplării. Plecând de la o anumită conformitate a fenomenelor economice — condiționată întâi de o oarecare unitate a motivărilor umane, fondate pe similitudini spirituale și fiziologice (cultură, sânge), determinare rațională, tradiționalistă, determinarea motivului de condiții externe (starea tehnicii și a condițiilor obiective ale faptului), înscrise în natura faptului (logice), sociale și condițiile proprii mijloacelor prin care omul își poate realiza scopurile — realitatea economică poate fi organizată prin stabilirea unei teorii a uniformităților din viața economică, afirmându-se existența de tendințe cu valoare de probabilitate uneori determinabilă.

Cele trei moduri de cunoaștere ce utilizează categoriile intelectuale odată prezentate și deosebite, rămâne să fie determinat domeniul lor de aplicare. Ca atare nu putem socoti metafizica decât drept modul de cunoaștere adecvat atingerii absolutului, știința descriptivă ca cel rezervat domeniului naturii, știința noologică celui al culturii. Dar aceste moduri de cunoaștere sunt transpuse și în domenii străine de esența lor. Posibilitatea faptului e dovedită prin existența economiei politice normative și descriptive. Trebuie însă să fie așa? E necesară considerarea metafizică respectiv naturalistă a economiei? Nu, pentru faptul că e posibilă o alta, cea noologică, apoi în primul caz pentru că, cu toată înrădăcinarea cunoștințelor în individualitate, e posibilă o cunoaștere a esenței, iar în celălalt pentru că nu există nici o rațiune ca economia politică să renunțe la posibilitatea de a pătrunde mult mai adânc decât o poate face cu metodele științelor naturii.

Trecând, de la cercetările de natură metodologică, la considerații concernând obiectul, la *studiul științei de ansamblu a economiei*, trebuie să observăm că aceasta din urmă e alcătuită din trei părți: filozofia economiei, știința economiei și tehnica economică. Cea dintâi, *filozofia economiei*, ar cuprinde ontologia economiei, filozofia culturii cu specială privire asupra vieții economice și etica economiei, pentru a căror tratare se cer însușiri aproape de neîntrunit în ziua de azi: a fi totdeodată filozof de valoare și desăvârșit cunoscător al fenomenului economic. Condiții întrunite încă de Aristotel și Sf. Toma, și oarecum în timpul din urmă de către Hartmann, Scheler și Max Weber. Neoscolasticismul lui Spann, armonismul marxist al economiei politice normative mai furnizează un număr de filozofi ai economiei, care, ce e drept, se pretind oameni de știință.

Știința economiei cercetează simplu empiric ce a fost, este și va fi posibil în viața economică. Aceasta în moduri deosebite după atitudinea principială, întinderea domeniului cercetat și ideile de lucru preferate. După atitudinea principială, știința economiei se divide în teorie și empirie, cea dintâi făurind

categoriile (pretinsele legi economice, în realitate scheme raționale ipotetice), cu ajutorul cărora realitatea vie poate fi încercuită; cea de a doua înfăptuind cunoașterea și înfățișarea fenomenelor în timp și spațiu. Raportul dintre teorie și empirie sau istorie în științele spiritului e deci tocmai invers celui dintre aceleași elemente și științele naturii: legile nu formulează rezultatul cercetărilor, ci dimpotrivă le fac tocmai posibile. După întinderea domeniului cercetat, economia politică e generală, mărginită numai la categoriile comune oricărei vieți economice, specială când se limitează doar la cercetarea unui sistem economic particular. Cea dintâi e totdeauna numai teoretică, cea din urmă poate fi și empirică. În sfârșit, ideea de lucru adoptată: concepția schimbistă și cea socotind națiunea ca unitate economică autonomă, atrage după sine distincțiunea între economia socială („Sozialökonomik“) și economia națională.

A treia ramură a științei de ansamblu a economiei, *tehnica economică*, (în sensul de „art“ opus lui „science“), cuprinde expunerea mijloacelor ce servesc la atingerea unui scop oarecare din cadrul vieții economice.

După acestea cartea lui Sombart sfârșește prin câteva reflecțiuni asupra înțelesului științei despre economie. Filozofia economiei își are valoarea intrinsecă cât timp e filozofie. Aceasta poate fi stabilită mai dificil în cazul științei și tehnicii economiei. În științele naturii rostul cercetării teoretice e de a furniza noi baze de aplicație tehnicii. În cele ale spiritului lucrul nu se întâmplă așa, cercetările pot fertiliza în prea mică măsură tehnica corespunzătoare. Dar științele spiritului produc valori obiective; în continuă tensiune între cerințele oricărei științe și înrudirea cu filozofia și arta, producțiunile lor, implicit cele ale economiei politice, sunt valoroase nu numai pentru că îmbogățesc cunoștințele, ci mai ales fiindcă creează opere cu valoare în sine. Ca atare nu sunt potrivite firește pentru a satisface o trebuință a maselor, ci alcătuiesc un lux în economia vieții umane, neputând fi altfel fără a-și schimba caracterul. În consecință, a face economie normativă însemnează a vinde filozofiei economia politică, a face economie politică descriptivă e a vinde tehnicii. Economia politică trebuie să fie o știință și nu o doctrină de mântuire, o știință și nu o tehnică, știință și totuși nu știință a naturii. Și Sombart încheie spunând: „cum poate fi dusă la capăt această temă am încercat să arăt prin opera vieții mele, pentru care cartea aceasta nu este oarecum decât catalogul“ (p. 342).

Nu se poate nega senzația de cuvânt ultim spus în materie, pe care cartea de față o lasă cititorului care a sfârșit lectura ei. Dar intervine bogata literatură critică. Conținute ori pătimașe, toate discuțiile repun din nou în față-ne complicația inextricabilă de idei și atitudini, pe care gândirea impetuoasă a lui Sombart încercase să o limpezească impunându-i pecetea cugetării sale. Ultimul cuvânt nu poate fi spus în nici o disciplină. Încercarea de a o face nu rămâne însă mai

puțin considerabilă. Chiar înverșunata grabă a criticilor mărturisește că și ei au fost cucerți, o clipă cel puțin, de concepția autorului, cu care totuși nu vor să fie confundați.

Numărul studiilor critice și al recenziilor e considerabil și dacă ținem seamă numai de marile periodice de specialitate accesibile în România; „Schmollers Jahrbuch“ cuprinde chiar o serie de articole asupra noii lucrări a lui Sombart (*Die drei Nationalökonomien. Einige Äusserungen zu Werner Sombarts Werk*, 54, 1930, 2, p. 1–153).

Primul și cel mai lung (94 p.) e cel al lui Alfr. Ammon, profesor de economie politică la Berna, intitulat *Wirtschaft, Wirtschaftswissenschaft, und die drei Nationalökonomien*. Subtil în a descoperi nota comună acolo unde alții fac distincțiuni și în a disocia note socotite strâns legate, Ammon îl urmărește pe Sombart pas cu pas. Critica e acerbă și pătimașă: „de aceea se poate avea puțină plăcere... la această lucrare... era poate mai bine dacă nu ar fi fost scrisă... sau publicată. După proverbul: «si tacuisses...» Sombart putea da ceva *cu mult mai bun* dacă... da, dacă n-ar deține o poziție așa de dictatorială și dacă nu ne-ar vorbi așa cumva de sus în jos nouă, *misera plebs* în domeniul științei...” (p. 93). În legătură cu scrierea sa *Objekt und Grundbegriffe der theoretischen Nationalökonomie* (ed. 2, 1927), Ammon pune însă o problemă reală. Susținuse acolo distincțiunea între obiectul experienței și obiectul gândirii („Erfahrungs-, Erkenntnisobjekt“), cel din urmă, înmănunchere de note ale obiectului experienței relevante pentru problema care preocupă cunoașterea. În consecință orice cercetare trebuie să ajungă la determinarea obiectului ei de cunoaștere prin studiul problemelor ce s-au pus privitor la el. Cei ce încep, dimpotrivă, prin definirea obiectului, cum face Sombart, introduc, în știința de care se ocupă, dictatura arbitrarului lor. Dar Ammon nu-și dă deama că soluția sa nu e superioară. Ori plecăm, atunci când ne ocupăm de o știință sau de un concept oarecare, de la o definire a ei sau a lui, fiind expuși să introducem vederi preconceptuate și legate de individualitatea noastră, a cercetătorului, ori acceptăm grupul de probleme și obiectul, care sunt semnalate obișnuit prin ele, în care caz lipsim gânditorul, dată fiind contingenta în timp și spațiu a acelor probleme și accepțiuni ale obiectului, de identitatea cu sine, de raționalitatea afirmațiilor sale.

Obiecțiile, într-adevăr cele mai grave, care vizează ultimele temeuri comune pozițiilor succesive pe care Sombart le-a deținut în decursul desfășurării activității sale, sunt cuprinse în articolul *Wissen und Werten* al d-nei Dr. Edith Landmann, a cărei lucrare, *Die Transzendenz des Erkennens* (Berlin, G. Bondi, p. 23) e ades și elogios citată în volumul *Die drei Nationalökonomien*. Sombart recunoaște relativitatea, decurgând din înrădăcinarea necesară în individualitatea subiectului cugetător a gândirii și socotește totdeodată ca ultima intenție a științelor spiritului adâncirea sufletească a unor puțini, spre deosebire de cele ale naturii,

care implică totdeauna utilizări practice. Și nici nu mai împrumută pentru cercetarea culturii metoda științelor naturii. Dar se orientează totuși după idealul acestora: cunoașterea empirică evidentă. Acceptă cunoașterea nemijlocită, realizată prin simțuri și afectivitate, dar justifică totuși utilizarea înțelegerii, a „Verstehen“-ului în științele spiritului prin faptul că e verificabilă prin experiență în cazul mărginirii ei la uman. Însă, prin detașarea, oricum motivată, a așa-numitelor economii politice normativă și descriptivă din trunchiul adevăratei economii politice, se continuă procesul de atomizare a vieții și a obiectivelor ei întreprins de științele naturii. Fundamentarea filozofică a excluderii judecăților de valoare din științe e la Sombart, ca și la Max Weber și Scheler, cea a școlii lui Windelband și Rickert. Aceasta însă, voind să fundeze autonom științele spiritului, dar fascinată de obiectivitatea și demonstrabilitatea afirmațiilor științelor naturii, cerea ca istoricul să raporteze faptele la valori, dar să nu valorifice. Valorificarea exprimă fără îndoială o poziție și fiecare poziție e condiționată de timp. Dar „să găsim adevărul vremii noastre; e totuși mai bine decât a nu-l găsi deloc pe cel etern“ (p. 101). „Valorile și judecățile de valoare sunt tot așa de puțin în afara ariei științei empirice și intuitive, ca și datele sensibile și judecățile asupra percepțiilor“ (p. 105). Ca atare Sombart, care susține că științele spiritului au o finalitate autonomă, „îmbogățirea, adâncirea și armonizarea vieții unor puțini“ (*Die drei N.*, p. 335), se contrazice pe sine însuși limitându-le în cazul economiei politice prin distincțiunile sale. Chiar prietenul său Scheler afirmă că: „din punctul de vedere al sociologiei științei, tendința spre absolutismul (concepției) pozitivist, libere de valori, reprezintă totdeauna și tendința cufundării însăși a științei în tehnicism“ (*Wissensformen und die Gesellschaft*, p. 159, citat Landmann, p. 110).

Argumentare extrem de consecventă, care accentuează una din marile probleme ale științelor spiritului, dar care, în aplicarea la obiectul ei particular, absolutizează prea mult anume afirmații ale lui Sombart. Acesta separă fără îndoială economia politică normativă de adevărata economie politică, cea noologică. Dar ultimele pagini ale volumului *Die drei Nationalökonomien* exprimă net că Sombart exclude din economia politică judecățile de valoare și observația descriptivă pentru că se teme că și-ar pierde valoarea ei intrinsecă, acceptând în primul caz o valoare transcendentă, devenind în al doilea o tehnică. Economia politică noologică a lui Sombart are, oarecum împotriva tuturor distincțiunilor și detașărilor, aspectul de cunoștință totală cerut de d-na Dr. Landmann. Iar în opera sa găsim pilde numeroase de valorificări hotărâte, n-avem decât să ne reamintim, din *Der Bourgeois*, de pildă, prezentarea burghezului capitalist ca omul ce merge pe cap, critica incisivă a americanului ori caricatura tăioasă a uriașului „Capitalism“. Nu credem că judecata aspră pe care o cuprind ar putea fi socotită numai „raportare la valori, dar nu valorificare“.

Celelalte patru studii ale ciclului din „Schmollers Jahrbuch“ sunt mai puțin considerabile, atât în întinderea cât și în însemnătatea criticii lor. Dr. Kurt Singer (*Über Wesen und Stand der Nationalökonomie*, p. 113–122) ajunge, după ce subliniază apropierea dintre tripticul economiilor și legea comtiană a stadiilor, tot la o acuzare a caracterului particularist contemplativ și definit prea mult după analogia științelor naturii, al economiei politice sombartiene. Câteva afirmații opuse, care „nu sunt însă în stare a umbri însemnătatea acestei sume a unei vieți bogate“, sunt relevate în schițarea lucidă, dar sumar trasată, a lui E. Salin (*Die drei Nationalökonomien in ihrer geschichtlichen Bedeutung*, p. 123–128); istoricitatea lor în mare parte, inexistența înfăptuirilor pure. Alte câteva precizări, care tind să mlădieze afirmațiile prea nete ale lui Sombart, găsim la H. Schack (*Das Apriori der Nationalökonomie*, p. 129–139); judecata de valoare absolută trebuie exclusă din economia politică, dar nu pentru că valorifică, ci numai întrucât pretinde valoare necondiționată; înțelegerea, nu numai că nu exclude clasificarea, dar o și presupune pentru o reținere a esențialului; la fel, nici modul de formulare al conceptelor în științele naturii și în științele spiritului nu poate fi distins radical; în sfârșit opoziția *verstehen/ ordnen/ begreifen* e terminologic imprecisă referindu-se odată la proces, altădată la mânuirea rezultatului, opoziția sombartiană fiind mai bine exprimată prin termenii: *verstehen/ erklären* („a explica“). Ultimul articol al ciclului (L. Mises, *Begreifen und Verstehen*, p. 139–153) apără legile școlii austriace împotriva criticii lui Sombart, care le socotește drept simple scheme raționale, amintind că știința e un sistem de explicări raționale și declarând înțelegerea ca irațională prin ceea ce crede că înlătură argumentarea lui Sombart, care nu admite decât conexiuni de sens teoretice, ideale.

Considerații importante mai găsim și în „Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik“ (1930, 64, 3), în studiul lui Ewald Schams: *Die zweite Nationalökonomien. Bemerkungen zu Werner Sombarts Buch: Die drei Nationalökonomien* (p. 453–491). Autorul lor, unul dintre cei mai însemnați și cei mai consecvenți reprezentanți ai economiei politice numite de Sombart descriptivă, se întrebă dacă nu cumva, invers de cum se întâmplă la autorul pe care-l critică, economia politică noologică poate deveni auxiliarul celei descriptive, sau mai bine dacă ele se exclud cu necesitate. Trebuie combătut împrumutul material de elemente structurale ale științelor naturii; ca metodă, însă, acest fel de a privi e tot așa de îndreptățit în economia politică pe cât „Verstehen“-ul, căci nu-i scapă esența. Dovada o avem în faptul că Sombart acceptă și utilizează această metodă atunci când vorbește de schemele raționale și de rolul lor în înțelegere.

Ceea ce a fost însă prea puțin precizat, în toată literatura bogată asupra cărții de care ne ocupăm, punctul de plecare, sediul așa-zicând al nedumeririlor, credem că se găsește în faptul lipsei de determinare univocă a celor trei tipuri pe care le

profilează Sombart. Le concepe odată logic, și în acest caz ele nu sunt decât cazuri limită, puncte ideale, prin care sunt definite momentele desfășurării vieții istorice și obiectivările desprinse dintr-însa. Altădată le socotește de natură istorică, expresii ale marilor trăsături comune aceluiși proces și acelorași obiectivări într-una din formele-i particulare în timp și spațiu. În cadrul primei înțelegeri a tipurilor, acestea pot coexista, a doua atrage după sine existența lor succesivă, înlocuirea unuia printr-altul. Pasajul-program pe care l-am citat exprimă o înțelegere pur logică a tipurilor. E vorba de a face comparabile între ele opiniile și felurile de a vedea oarecum prin proiectarea lor pe același plan, realizată prin reducerea la ultimele afirmații epistemologice pe care se întemeiază. Iar cele trei atitudini fundamentale „nu se găsesc pur mai niciodată în sistemele luate în parte“ (p. 19). Astfel începutul volumului dă impresia că economia politică, așa cum a fost definită în primele pagini, cuprinde în sfera ei sisteme de tip normativ, descriptiv și noologic. În timp ce însă economia normativă e prezentată aproape fenomenologic, prin desprinderea afirmațiilor ei fundamentale, cea descriptivă e conturată istoric și înfățișată întrucâtva ca o deviere din matca metafizicii medievale și ca o răstălmăcire utilitaristă a atitudinii ei de viață. Nu numai aplicarea la economia politică a metodei dezvoltate în această epocă e condamnată, ci aproape întreaga atitudine. Iar economia noologică e determinată în parte istoric, prin deducere din opoziția la absolutismul științelor naturii, în parte fenomenologic, mai ales prin descrierea „Verstehen“-ului, procesul ei de cunoaștere propriu.

În nota 61 (p. 173) Sombart anunță că atunci când în restul cărții va vorbi despre „economie politică“ trebuie să se înțeleagă „economie politică noologică“ și totdeodată „știința economiei“. Nu ne găsim însă numai în fața unei simplificări a notației, ci întâi de toate în fața consumării schimbării principiului călăuzitor al expunerii. Economia politică noologică devine în fapt unică și adevărată economie politică, economia politică științifică, cum i se zice în partea a treia a cărții: *Von der Wirtschaft als Ganzes* („Teoria economiei ca tot“). Celelalte două economii politice nu sunt decât faze pregătitoare ale ei, oarecum forme tranzitorii, rezultate din rătăcirea dialectică a gândirii economice până ce s-a sesizat pe ea însăși. Se produce deci nu numai o schimbare în conceperea naturii tipurilor, ci chiar și o valorificare: economia politică noologică nu mai e una din economiile politice, ci adevărata economie politică, sfera ei coincide pe bună dreptate cu cea a economiei politice inițiale, care cuprindea totuși trei tipuri de economii politice.

Contradicția izvorâtă din această lipsă de unitate e accentuată printr-o altă imprecizie derivând din definiția economiei politice acceptată de către Sombart. Definind-o prin obiect, celălalt element fundamental al oricărei științe: metoda, e variabil. În acest caz e imposibil a declara pe una anume mai proprie economiei politice decât oricare alta; scopul științei fiind, în acest caz, cunoașterea obiectului ei, nici o metodă nu poate fi declarată cea adevărată, decât numai până la contra-

probă. E normal deci ca în acest caz să se vorbească de economie politică „normativă“, „descriptivă“ și „noologică“. Inșuși titlul lucrării lui Sombart vorbește de trei economii politice și nu de „economia politică“. Și totuși economia politică noologică e economia politică. Faptul ne e justificat prin distincțiunea dintre științele naturii și cele ale spiritului și determinarea precisă a metodei pe care trebuie s-o urmeze fiecare dintre ele. Economia politică noologică trebuie deci să se limiteze la fenomenele culturale aplicând metoda științelor spiritului. Pe ce ne putem înșă întemeia spre a afirma că modul corect de a privi fenomenele economice e exclusiv cel științific și nu cel metafizic de pildă? Aceasta cu atât mai mult cu cât Sombart acceptă alături de Scheler existența mai multor moduri de cunoaștere, în care caz același lucru poate fi privit și văzut în chipuri deosebite (p. 78), deci ar putea fi privit cu ochii naturalistului și fascicolul de fenomene culturale ce alcătuiesc economia.

Înșă toate acestea sunt despicări și analize; necesare pentru bunul mers al activității colective care e creația științifică, nu pot aduce atingere unei opere cum e cea a lui Sombart, într-adevăr „cu valoare proprie autonomă asemenea operelor artei și filozofiei“ (p. 340). Nu putem și nu trebuie să rămânem la viziunea ce și-au elaborat[-o] alții despre lume, fiecăruia îi e scris să urmeze propria-i lege. Dar e redusă oare grandoaarea unui gest prin faptul că el nu e copiat de toți ceilalți?

*

În conferința, ținută la Clubul Institutului pentru economia mondială și comunicația maritimă al Universității din Kiel, despre *Economie politică și Sociologie*, Sombart procedează, cum spuneam, la o precizare a raportului dintre cele două discipline pomenite. Socotind economia politică delimitată prin opera de care ne-am ocupat până acum, insistă mai mult asupra definirii sociologiei, pe care o întreprinde reluând și precizând ideile primei sale expuneri de sociologie sistematică, cuprinsă în prefața la antologia din colecția *Quellenhandbücher der Philosophie* (Berlin, Rolf Heise, ed. 3, 1923).

„Sociologia e teoria despre conviețuirea umană, teoria despre societatea umană, despre viața prin și pentru alții“ (p. 3). Dar obiectul ei, „viața umană prin și pentru altul, poartă și un alt nume, pe cel de istorie. Istoria e realitate culturală, activitate a omului în timp și spațiu, conviețuire umană“ (p. 3). Realitatea socială e istorie, căci la drept vorbind nu există decât numai trecut; istoria e înșă socială pentru că orice activitate culturală intervine în societate. Toate domeniile particulare ale realității culturale care e istoria sunt cercetate înșă de câte o știință particulară explicativă: știința Statului, a religiei etc., chiar și devenirea socială de știința istoriei, care toate au două componente, una *empirică* și alta *teoretică*.

Empiria „e știința particularului în timp și spațiu, a unicului“, căci „tot ce e real e unic“ (p. 5), privit fie sub aspectul individului, fie sub cel al colectivității. Teoria e pur ideală, e „știința generalului... știința obiectelor de gândire“ („Denkbarkeiten“, p. 6), a posibilităților, a necesităților și a probabilităților. În cadrul acestor distincțiuni realitatea culturală empirică în totalitatea ei este obiectul istoriei, teoria culturii cel al sociologiei. Dar înăuntrul culturii găsim (cum a arătat-o încă Schleiermacher) fragmente de cultură care sunt societate, iar altele care pot fi oarecum autonomizate față de societate; printre cele dintâi avem Statul, limba, dreptul etc., care sunt însăși societate[a], forme culturale organizatoare; arta, știința, religia ar intra în rândul celor din urmă, forme culturale simbolice. În cazul acestora din urmă apar teorii fără caracter sociologic, dogmaticile, ca de pildă gramatica, teologia... Și ele aparțin sociologiei, căci fără ele înțelegerea teoretică a realității culturale e imposibilă; o constituie însă mai ales teoriile de caracter pur sociologic, „cele care elaborează categorii pentru înțelegerea nemijlocită a relațiilor sociale“ (p. 8), teorii asupra Statului, nu exegeza constituției.

Ca viziune de ansamblu sociologia ar cuprinde deci, odată, ca *sociologie universală*, teoria istoriei universale empirice, adică mai ales studiul relațiilor posibile între diversele fragmente culturale, apoi ca *sociologie generală* determinarea formală, independentă de fragmentul cultural în care intervin, a relațiilor, proceselor și unităților sociale și, în sfârșit, ca *sociologie particulară*, teoria unui fragment cultural oarecare.

Economia politică definită prin obiect (Sombart se referă expres la părerile din volumul *Die drei Nationalökonomien*) e teoria unui fragment al culturii: „economia“. Ca atare e știință empirică culturală și socială. Societatea e un apriori al economiei și orice categorie a acesteia e o categorie socială. „Știința economiei e deci sociologie“ (p. 11), dar sociologie e numai partea teoretică a științei, sociologie economică egal cu teorie economică, empiria economică, istoria economiei. Raportul dintre economia politică și sociologie e deci tocmai inversul celui afirmat în mod obișnuit, după care opoziția ar fi [între] teorie a economiei și sociologie economică. Cauzele acestei opuneri le găsim întâi în caracterul de dogmatică pe care economia politică [l]-a luat la anume teoreticieni, apoi în impreciziunea obiectului ei și în sfârșit în neluarea în seamă a faptului că economia politică e o știință a spiritului, pentru care firesc teoria nu e decât mijlocul pentru înțelegerea empiricului.

*

Mai mult de natură sistematică, subiectele ambelor acestor scrieri ofereau prilejul unei strălucite valorificări a darului de arhitect al gândurilor care i-a fost dat lui Sombart. Fiecare dintre ele smulge admirația prin construcția ei clară. Și

ele ne încântă, ca toate operele sale, prin înrădăcinarea lor funciară în viață, prin acel „Lebensnähe“, care alcătuiește și mulțumirea vieții autorului lor.

Sunt adevărate cuvintele cu care Sombart încheie conferința *National-ökonomie und Soziologie*: „...pentru creația științifică sunt decisive în ultimă instanță talentul și pasiunea și nu atât metoda. Cei înzestrați și pătimași vor înfăptui ceva deosebit și cu o metodă rea...“ (p. 14). Sombart însă e și plin de pătimașă dragoste pentru obiectul cercetărilor sale și nici metoda de care s-a servit nu e rea. Opera lui e într-adevăr o înfăptuire deosebită.

**WERNER SOMBART: *DIE DREI NATIONALÖKONOMIEN*
(CELE TREI ECONOMII POLITICE); *NATIONALÖKONOMIE UND*
SOZIOLOGIE (ECONOMIE POLITICĂ ȘI SOCIOLOGIE)**

Publicat în „Arhiva“, an. IX (1931), nr. 4 (octombrie–decembrie), p. 606–618, la rubrica *Recenzii*.

Recenzia de față aparține seriei recenziilor ample consacrate de A.G. câtorva cărți care-i apar a fi de o importanță sociologică sau circumstanțială deosebită. Această serie ar include, alături de textul de față, textele Hans Freyer: *Soziologie als Wirklichkeitswissenschaft*; — *Einleitung in die Soziologie* (1932); *Cu Hegel și dincolo de Hegel* (1932); *Banatul într-un dicționar german* (1936); *România de dincoace și dincolo de Carpați. O analiză germană a problemei „unificării sufletești“ a neamului românesc* (1937); „*Metamorphosis Transylvaniae 1918–1936*“. *Un bilanț al maghiarilor din România* (1937); C. Rădulescu-Motru:

Psihologia poporului român (1937); și *Cartea despre „Țările din Balcani“* a profesorului Wagemann (1940).

În cuprinsul textului, ordinea cuvintelor complică uneori lectura. Cititorul va putea opera inversări cărora le-am rezistat cu greu. Astfel, de exemplu, la sfârșitul paragrafului 7, modificarea topicii ușurează înțelegerea, enunțul devenind: „Neajunsuri proprii în parte numai economiei politice germane, întrucât derivă din confuziuni și obscurități de ordin lingvistic“.

După cum se poate remarca, A.G. folosește termenul de *opuneri* în sensul de „opозиții“ și alternând cu acesta.

Printre recenzenți, îi întâlnim, în acest număr al „Arhivei“, pe D.C. Amzăr, Emil Cioran, Petru Comarnescu, Brutus Coste, Traian Herseni, Mihai Pop, Victor Rădulescu-Pogoneanu, H.H. Stahl, Gh. Vlădescu-Răcoasa și Ion Zamfirescu.